

BALIKESİR ÇEVRESİNDE GELENEKSEL KIRSAL AVLU PEYZAJI VE DEĞİŞİMİ

Doç.Dr. Abdullah KÖSE*

ÖZET

Peyzaj kültürü yansıtır. Bundan dolayı peyzaj incelemeleri kültürü açıklamada önemlidir. Geleneksel kırsal Türk evi avlu içinde kurulmuştur. Bu özellik, Türkiye'nin geleneksel kırsal peyzajını biçimlendiren temel unsurlardan biridir.

Bu çalışmada Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal avlu mekanının anlamı, işlevi ve değişimi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Balıkesir çevresindeki yedi kırsal yerleşme birimi örneklem olarak belirlenmiştir. Popüler kültür yayılması ve geleneksel kırsal avlu mekanının değişiminde mesafenin rolünü ortaya koymak için örnek kırsal yerleşmeler Balıkesir ovası ve çevresindeki dağlık-tepelik alandan seçilmiştir. Buradan hareketle Türkiye'nin geleneksel kırsal avlu mekanı ile ilgili genel sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu sonuçlara göre geleneksel kırsal avlu mekanı özel mekan (ev) ile genel mekan (sokak) arasındaki geçiş alanıdır. Geleneksel dünya görüşü ve hayat tarzına bağlı olarak günlük hayatın büyük bölümü avluda geçirilir. Tarımsal üretim, depolama ve savunma işlevine sahiptir. Mahremiyet sağlar. Daha çok kadın mekanı özelliği taşır. Dağlık-tepelik alanlarda uzaklık nedeniyle geleneksel kırsal avlu mekanı orijinal yapısını büyük ölçüde korurken, popüler kültürün çok daha hızlı ve kolay yayıldığı şehre yakın alanlarda geleneksel kırsal avlu mekanı değişmeye ve bozulmaya başlamıştır.

Anahtar kelimeler: avlu, mekan, peyzaj, geleneksel Türk evi, kültürel yayılma

* Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Balıkesir.
akose@balikesir.edu.tr.

Abstract:

Landscape studies are important because they reflect the culture in which these landscapes are created. The traditional Turkish house is established inside a courtyard. This is one of the basic characteristics that have shaped the rural landscape throughout Turkey.

This study explores the meaning, function, and change of traditional rural courtyard around the city of Balıkesir. Seven rural settlements were chosen as the sampling. In order to show the role of distance in the change of courtyards and of popular cultural diffusion, the samplings were chosen from the surrounding hilly-mountainous countryside of Balıkesir city center. Using these examples, general conclusions were drawn about traditional rural courtyards of Turkey. Some of these conclusions are as following: the traditional courtyards are a transitional place between the private and public space. Most of the daily life is spent in courtyards depending on traditional life ways and daily activities. These places functions as agricultural production areas, as depots and as defense sites. Courtyards provide a private space and are mostly used by women. Therefore, these can be called women spaces. While rural courtyards located in hilly-mountainous areas maintains their original structure where distance from the city center is far, the courtyards have started to change in close areas to the city because of the effect of fast cultural diffusion.

Key words: *courtyard, space, landscape, traditional Turkish house, cultural diffusion.*

BALIKESİR ÇEVRESİNDE GELENEKSEL KIRSAL AVLU PEYZAJI VE DEĞİŞİMİ

Change in Tradational Rural Courtyard Landscapes around the City of Balıkesir.

1. Giriş

Peyzaj incelemeleri kültürü anlamının ve açıklamanın en önemli araçlarından biridir (Arı, 2005'den Lewis, 1979:11-27). "Her peyzaj kendisini yaratan kültürü yansıtır," "kültürlerin kaynağı, yayılması ve gelişmesi hakkında kıymetli ipuçları ihtiva eder" ve "kültürün maddi olmayan özelliklerinin araştırma aracı" işlevi görür; bu öneminden dolayı kültürel coğrafyanın ana temalarından birini oluşturur (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003: 26).

Ev kültürün peyzajdaki yansımasıdır. İnsanın yaşama alanının odağı durumundaki ev, bu özelliğinden dolayı onu yapan ve kullanan insanın dünya görüşü ve algılamasını, mit ve inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzen ve organizasyonlarını, hayatlarını kazanma biçimlerini, yani bütün olarak kültürünü özenle işlediği ve maddi olarak görülebilir hale getirdiği mekandır. Özellikle kırsal ve/veya geleneksel ev, geçmişten günümüze yaşanan kültürel yayılmaların ve kültürel adaptasyonların tarihi belgesi olması, yeryüzünün "yer"ler zenginliğini arttırması nedeniyle ayrı bir önem taşır. Günümüzün hızla yayılan ve önüne çıkan her şeyi tamamen değiştirerek kendine benzeten ve aynılaştıran popüler kültür karşısında korunması ve belgelenmesi gereken kültürel unsurlardan biridir.

Geleneksel kırsal Türk evinin temel belirleyici özelliklerinden birisi, avlu içinde kurulmuş olmasıdır. Avlu, çoğunlukla evin önündedir. Geleneksel hayat tarzının gereği evin en önemli yaşama alanıdır. Bu özelliğinden dolayı geleneksel kırsal yerleşme peyzajının biçimlenmesinde temel belirleyici unsur durumundadır.

Geleneksel kırsal Türk evinin avlu mekanı bazı ortak özelliklere sahiptir. Ancak yerel kültürel farklılıklara bağlı olarak bir yerden diğerine farklılıklar da gösterir. Geleneksel kırsal evlerin avlularında görülen farklılık, daha çok geçim ekonomisindeki farklılıklardan kaynaklanır. Ancak günümüzde yaşanan küreselleşme çağında popüler kültür yayılması avlu düzenindeki mekansal farklılaşmayı derinleştirmiştir. Hızlı iletişim ve ulaşım araçları popüler kültürün kırsal alanlara daha hızla yayılmasını sağlamıştır. Özellikle popüler kültürün çıkış merkezi durumundaki şehirlere yakın alanlarda geleneksel kültür ve unsurları (ve dolayısıyla geleneksel kırsal avlu) değişmeye, bozulmaya ve hatta yok olmaya başlamıştır.

Türkiye'nin farklı yörelerinde gerçekleştirdiğimiz araştırma ve seyahatlerde gözlemlediğimiz geleneksel kırsal Türk evi peyzajındaki benzerlikler ve yerel farklılıklar, bu araştırmanın çıkış noktası oldu. **Geleneksel kırsal Türk evi içinde avlunun anlam ve işlevi nedir? Avluyu biçimlendiren kültürel faktörler nelerdir? Popüler kültür yayılması geleneksel kırsal Türk evinin avlu düzenini nasıl değiştirmiştir?** Araştırmamızda bu soruların cevabı aranacaktır.

Çalışmanın ilk aşamasında evin temel birimi olarak avlunun anlam ve işlevi tartışılmıştır. İkinci aşamada ise Balıkesir çevresindeki kırsal yerleşmeler örneğinde geleneksel kırsal Türk evi avlusunun anlam ve önemi, işlevi, popüler kültür yayılması sonucu ortaya çıkan değişim belirlenmeye çalışılmıştır.

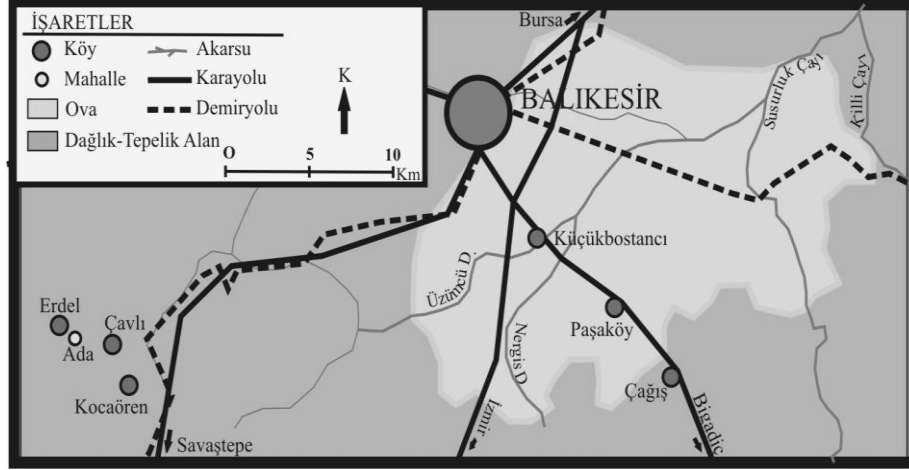
Geleneksel kırsal Türk evi avlusunun anlam ve işlevini açıklamada literatür ve zaman sınırlılığı nedeniyle alan sınırlamasına gidilmiş, örneklem olarak Balıkesir çevresindeki 7 kırsal yerleşme birimi seçilmiştir (Tablo 1). Bunlardan Küçükbostancı, Paşaköy ve Çağış ova kırsal yerleşmelerini; Kocaören, Çavlı ve Erdel köyü ile Ada mahallesi ise dağlık-tepelik alan yerleşmelerini temsil eder (Tablo 1 ve Şekil 1). Popüler kültür yayılması ile avlu mekanında yaşanan değişimi ve bu değişimde mesafenin etkisini açıkça ortaya koymak için, ova ve dağlık-tepelik alandan kırsal yerleşme örnekleri seçilmiştir. Şehre uzak ve şehir ile ilişkileri zayıf olduğu için dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmelerindeki avlu mekanı geleneksel yapıyı daha orijinal biçimde koruduğu, şehre yakınlıktan dolayı şehir ile ilişkilerin güçlü olduğu ve popüler kültürün daha hızlı yayıldığı ova köylerindeki avlu mekanının ise büyük ölçüde değiştiği varsayımından yola çıkılmıştır.

Tablo 1. Örnek Kırsal Yerleşmelerin Nüfusu, Şehre Uzağı ve Konumu.

Yerleşme	Bağlı Olduğu Yönetim Birimi	Balıkesir'e Uzaklık (km)	Nüfus*	Kuruluş Yeri
Küçükbostancı	Balıkesir	8	765	Ova
Paşaköy	Balıkesir	13	1 627	
Çağış	Bigadiç	18	1 076	
Kocaören	Savaştepe	33	119	Dağlık/Tepelik Alan
Çavlı	Savaştepe	37	158	
Erdel	İvrindi	40	346	
Ada Mah.	Erdel	38	60**	

Kaynak: *D.İ.E. 2000 Genel Nüfus Sayımı, Balıkesir İli, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri.

**Mahalle sakinlerine göre tahmini nüfus.

Şekil 1. Lokasyon Haritası.

2. Avlu Peyzajı İle İlgili Çalışmalar

Türkiye yerleşme coğrafyasında kırsal konut ve ev üzerine sayısız araştırma bulunmasına karşılık, evin dış mekanı ve avluyu konusal olarak ele alan ve inceleyen araştırma yok gibidir. Avlu, geleneksel Türk evinin temel bileşenlerinden biri olduğu için, kırsal yerleşme veya ev ile ilgili tez veya makale düzeyindeki bütün çalışmalarda mutlaka söz konusu edilmiştir. Ancak bu çalışmalar çoğunlukla evin iç mekan düzeni üzerinde yoğunlaşmıştır. Bazen dış mekan düzenini gösteren plan veya krokilerde avlu sadece eklentilerin yer aldığı bir açık alan olarak gösterilmiş, belki araştırma kapsamının genişliği ve olaya konusal olarak yaklaşılmaması nedeniyle avlunun sosyal, kültürel ve ekonomik anlam ve önemine çok yer verilmemiştir (Tunçdilek, 1967:66-96; Köksal, 1971:57; Sarıkaya, 1995:199; Kurter, 1960:126; Gümüştepe, 1994:250; Işık, 1992:108; Kılıçaslan, 1994:40; Koday, 1995:33; Altaş ve diğerleri, 2006:74-76). Tolun-Denker (1977), Yerleşme Coğrafyası (Kır Yerleşmeleri) kitabında meskenler konusunu incelerken 'Meskenlerin Düzenlenme Şekli ve Donanımı' başlığı altında, ev ve eklentilerinin bazen bir avlu çevresinde dizildiğini ve buna göre değişik adlar aldığını belirterek Almanya ve Fransa'dan çiftlik örnekleri vermiştir. Doğanay (1997), Çambaşı oba-yaylasını analiz eden çalışmasında, ekip biçme işlevi yanında avlu özelliği de gösteren bağlak ve çevrikleri, gevşek dokulu yerleşmenin ortaya çıkışında etkili olan faktörlerden biri olarak gösterir.

Yalgın (1993:10), Toros Dağlarındaki göçebe kültürünü incelediği araştırmasında (1930'lu yıllar) avlunun konar-göçer gruplar için yeni bir olgu olduğunu, eskiden kıl

çadırların çevresinde avlunun bulunmadığını, ancak yerleşik hayata geçildikçe ve kıl çadırların yerini sabit taş evler aldıkça herkesin evinin önüne bir avlu eklediğini ifade eder.

Ev kültürün yeryüzündeki mekansal yansımaları olduğuna göre, bu yönüyle konu aynı zamanda mimarlık, antropoloji, sosyoloji ve folklor gibi bilim dallarını da ilgilendirir. Ev ve onun bileşeni olarak avlu farklı bilim alanı çalışmalarında değişik yönleri ile ele alınmış ve incelenmiştir. Örneğin Cogito'nun Yaz 1999 sayısında, ev ve bileşenlerini edebi, mimari, sosyolojik ve felsefi olarak yorumlayan çok sayıda makale bir araya getirilmiştir.

Kültürün ev şekli üzerindeki etkisini analitik olarak inceleyen Rapoport (1969), temel ihtiyaçlar, aile yapısı, kadının toplumsal pozisyonu, mahremiyet, sosyal etkileşim, savunma, ekonomi ve din gibi sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik faktörlerin ev ve evin bir birimi olarak avlunun biçimlenişindeki rolünü dünyanın değişik yerlerinden örneklerle ortaya koymuştur. Avluyu kültürel peyzaj olarak dünya genelinde ele alan ve inceleyen Roberts (1996), "Landscapes of Settlement" başlıklı kitabının 4. bölümünü ev ve çiftlik konusuna ayırmıştır. *İlkel, endüstri öncesi vernaküler, endüstriyel vernaküler ve endüstriyel, kırsal vernaküler* olarak ayırdığı yapı sınıflarını dünyanın değişik bölgelerinden örneklerle ortaya koymuş; bu örneklerden yola çıkarak evin diğer bileşenleri ile birlikte avlunun bu kültürler için önemini ve işlevini açıklamıştır.

Batı literatüründe şehir ve banliyö yerleşim alanlarındaki avlunun kullanımı ve kullanımdaki güncel değişimler; avludan beklentiler, algılamalar ve tercihler konusunda çok sayıda mimarlık çalışması vardır (Smith, 1991; Winter, 1999; Jurkow, 2000; Reis, 2003). Ancak bu çalışmalar daha çok popüler kültür alanlarındaki ön-avlu (frontyard) ve arka-avlunun (backyard) güncel kullanımına yöneliktir. Örneğin Purchase (1997), Ontario eyaletinin Guelph şehri örneğinde çim bahçe yerine ne tip peyzaj alternatiflerinin kullanıldığını, insanların çim bahçeleri neden terk ettiklerini ve hangi insan tiplerinin bu seçimi yaptıklarını inceler. Reis (2003), Porto Alegre'nin (Brezilya) Filla Farapos yerleşim bölgesinde sosyal evin mekansal biçimlenişini ve oturanların davranış değişimini incelediği araştırmasında açık mekan (avlu) kullanımındaki değişmeye de yer verir. İlkin ve diğerleri (2004), Kıbrıs'ın Kormakiti köyünü sürdürülebilirlik bağlamında inceledikleri çalışmada yerleşme kalıplarını ve mekanın teorik, tipolojik ve sayısal özelliklerini kültürel değerler bakımından analiz etmişler ve dolayısıyla evin birimi olarak avluyu da değerlendirmişlerdir. Kıbrıs'ın Lefke şehrinde yapı çevresi ve yeşil kuşak ilişkisinin sürdürülebilirliğinin ele alındığı çalışmada, yeşil alan özelliğindeki özel açık alanlar da değerlendirilmiştir (Nevter and Oktay, 2003).

Avlu, dünyanın değişik kültürleri ile ilgili bir çok yerel durum araştırmasında, genellikle ev konusu içinde değerlendirilmiştir (Hyung-Ock Hong and at al., 2001). Heikkila (2006), modern çok-katlı kütük ev inşasında geleneksel Fin kütük yapı mirasından yararlanmayı denediği çalışmasında, Fin kütük ev mirasının özellikleri açıklarken ahşap çitlerle çevrili avlunun önemli unsurlardan biri olduğunu, binalara girişin her zaman avludan olduğunu ifade eder. Dünyanın farklı kültür bölgeleri ile ilgili yerel araştırmalarda, evin biçimlenmesinde merkezi rol oynadığı için avlunun önemi, düzeni ve işlevi ayrıntılı olarak incelenmiştir. Xu (1998), genel olarak geleneksel Çin yapı çevresinin temelini oluşturan kapalı-avlulu (courtyard) evleri Pekin ölçeğinde incelediği araştırmasında, geniş ailenin ortak kullandığı tek katlı binalarla çevrelenmiş kapalı-avlunun evin merkezini oluşturduğunu ifade eder. Geleneksel Pekin kapalı-avlulu ev mekanın düzenlenmesinde feng-shui inancının, sosyal yapı ve dünya görüşünün etkisi ortaya koyar. Karkikawening (2001), Endonezya'nın Minangkabau kırsal alanındaki ortak mekan dinamiklerini ve değişimi analiz ederken, avlu fonksiyonunu üstlenmiş açık mekanların sosyal, kültürel ve işlevsel önemini ayrıntılı olarak açıklar. Grube and Herbig (2006) Endonezya'nın Nias adasında tsunami tahribinden çok daha fazla etkilenen modern yapılara alternatif olarak geleneksel bina yapımı ve tekniklerini önerir; bina yapımı ve tekniklerinin çevresel adaptasyonu ayrıntılı olarak açıklarken açık mekanların kültürel temeli üzerinde de durur. Keković (2001), Pastrovici evi örneğinde gelenekselde evrenseli aradığı çalışmasında doğu Adriyatik kıyı evi tipini yansıtan Pastrovici evinin yatay ve dikey planını, ortaya çıkışını sağlayan faktörleri ve gelişim aşamalarını ayrıntılı olarak açıklar.

Geleneksel Türk evinin biçimsel özellikleri, bileşenleri, oluşumu ve gelişimi konusunda bazı teorik ve durum çalışmalarında yer yer avlu birimine de yer verilmiştir (Küçükerman, 1991, Günay, 1981; Kafesçioğlu, 1955:78). Kuban (1982) Türk ev geleneğini tarihsel ve kültürel boyutuyla incelemiştir; Türk evinin karakteristik birimlerinden olan avlunun önemini ve işlevini Türk İslam aile yapısı, ailenin toplum içindeki yeri ve günlük yaşantıda genelleşmiş özelliklere dayandırarak açıklamıştır. Asatekin (1994), aile/konut ilişkisinin Anadolu geleneksel konut mimarisi üzerindeki etkisini analiz ettiği çalışmada, geleneksel konut birimlerini a)nötr mekan: avlu, b)özelleşmiş mekanlar: servis mekanları ve c)özelleşmemiş/çok amaçlı mekanlar olarak ayırmıştır; diğer konut birimleri ile birlikte avlu mekanın organizasyonu, işlevi ve aile ile ilişki düzeyini ortaya koymuştur. Köse (2005), geleneksel kırsal Türk evi planında göçebe Türk kültürü izlerini aradığı çalışmasında, tek ailelik çadırlar (ev/oda) arasındaki ortak kullanım alanı ile geleneksel kırsal Türk evinin özellikle ilk tiplerinde görülen avlu arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Can (1995), İslam şehirlerinin morfolojisini ele aldığı çalışmasında, bütün olarak şehrin

biçimlenmesinde esas belirleyicinin dinsel/etnik bölünmeye dayalı ayrışma ve mahremiyet olduğunu, bunun sonucu olan çıkmaz sokak sistemi ve avlunun yerleşmeyi biçimlendirdiğini savunur.

3. Avlu ve Evin Mekansal Düzenindeki Yeri

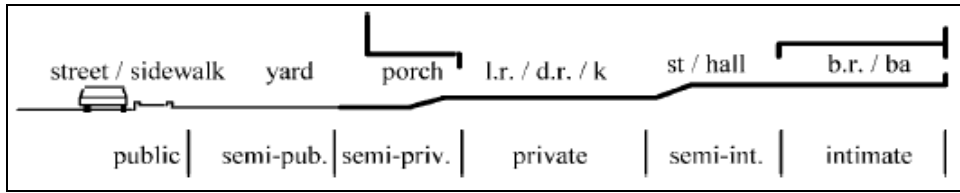
a) Sosyal İlişkilerin Mekansal Ayırımında Avlunun Anlam ve Önemi: Roberts (1996:65), yerleşmelerin fiziksel olarak üç ayrı mekan biriminden oluştuğunu ortaya koyar: orada oturanların ve yabancıların, istisnasız herkesin girme hakkına sahip olduğu *genel mekan* (public spaces); sadece orada oturanların ve hayvanların serbestçe dolaşabildikleri *ortak mekan* (communal spaces); sadece aileye ait olan, orada oturan diğer ailelerin izin almadan giremedikleri *özel mekan* (private spaces). Ev özel mekandır; aile birimi ile dış dünya arasındaki sınırın görünür ifadesi olması yanında, ailenin mekana sahiplenmesini, bağımsızlığını ve kontrolünü ifade eder (Robinson, 2001:2.3). Özel mekan fiziksel ve psikolojiktir; temel hakların uygulanabileceği ve saygı, endişe, kişilik, korku veya sevginin izinsiz girişinin engellediği alandır (Roberts, 1996:85). Genel mekan/ortak mekan ile özel mekan arasındaki *eşik*, yabancıların çağrılmadan giremeyecekleri, bazen fiziki olarak görülebilen ve bazen görülemeyen bir nokta veya çizgidir (Rapoport, 1969:80). Bu sınır kültürlerle göre farklılık gösterir; Batı toplumlarında eşik evin hemen önünden geçerken Hindistan'da ve İslam toplumlarında mümkün olduğunca ev kapısının uzağında tutulur (Rapoport, 1969:80).

Sosyal ilişkilerin ölçek ve nitelikleri kültürel peyzajı biçimlendirir. Sosyal bağlamda kişi/aile/komşu ilişkileri ve hiyerarşisinin yerleşme peyzajındaki izdüşümü “*oda/ev/konut*” ve “*konut/sokak/mahalle*” ilişkileri ve hiyerarşisi biçimindedir (Asatekin, 1994:75). Mahremiyetin ölçek ve niteliğine bağlı olarak yerleşim alanı içerisinde evden sokağa doğru “*mahrem/yarı-mahrem/yarı-kamusal/kamusal*” ilişki mekanları sıralanır ki geleneksel Türk evinde avlu yarı-mahrem mekan olarak ortaya çıkar (Asatekin, 1994:75-76).

Genel mekandan özel mekana geçiş kademelidir; bireysel/toplumsal ilişki yoğunluğu bakımından mekansal eğim ortaya çıkar (Şekil 2). A.B.D. şehirlerinde caddeden evin en özel alanına geçiş kademeli gerçekleşir. Genel mekan olan caddeden yarı-genel mekana (avlu) ve oradan da yarı-özel mekana (veranda) geçilir. Genelde özel mekan olan ev, ailenin bireysel/ortak kullanımına ve mahremiyet derecesine göre kademelenmiş; aile üyelerinin ortak veya geçici olarak kullandıkları alanlar (oturma odası, mutfak ve yemek odası) özel mekan, bireylerin kontrol ettikleri alanlar (yatak odası ve banyo) mahrem

mekan, ikisi arasındaki geçiş koridorları yarı-mahrem mekan olarak ayrılmıştır (Robinson, 2001:2.3-2.4).

Şekil 2. A.B.D. Şehirlerinde Genel/Özel Mekan Eğimi.

Kaynak: Robinson, 2001:2.3'dan.

Ev genel anlamda ailenin kontrolünde olması açısından özel mekandır, kişi ve/veya ailenin “mahremiyet” alanı ya da ailenin “egemenlik alanı” olarak tanımlanır (Gür, 2000:75-79). Ancak bu özel mekan, aile üyelerinin evi kullanma ve kontrol etme derecelerine göre kendi içinde yeniden derecelenmiş ve ayrılmıştır. Ev, öncelikle ailenin temel ihtiyaçlarının (barınma, savunma, dinlenme, toplanma gibi) karşılandığı kültürel bir birimdir. Aynı zamanda aile içi etkileşimin yoğunlaştığı yerdir. Aile ve onun özel alanı ev dış dünyadan bağımsız değildir; dış dünya (diğer aileler) ile ilişki kurması gerektiği için, genel mekan ile arzulanan ilişki düzeyine göre ev mekanı kendi içinde yeniden düzenlenmiştir. Kültürlere göre değişmekle birlikte, öncelikle ev kendi içinde *açık mekan* ve *kapalı mekan* olarak kabaca iki mekan belirir. Kapalı mekan aile özel mekânın dış dünyadan iyice tecrit edildiği, aile kontrolünün en üst düzeyde sağlandığı alandır. Öncelikle ailenin temel gereksinimleri olan barınma ve savunmanın, aile içi etkileşimin sağlandığı yerdir. Açık mekan evin dış dünyaya (genel mekan) açılımın sağlandığı geçiş kuşağıdır; kademelenme gösterir, kapalı mekana yaklaştıkça özelleşir ve caddeye doğru gidildikçe genelleşir. Özel ve genel alan arasında geçiş kuşağı olan avlu, kamu düşüncesine karşı ailenin tepkisini gösterdiği mekandır (Jurkow, 2000:3). Kültürel gruplara göre açık mekan genişler veya daralır, sınırları belirginleşir veya kesin değildir, dış dünya ile ilişki düzeyine göre kademelenir ve biçimlenir.

Evin açık mekanı olan avlu ve/veya veranda genel olarak yarı-genel mekandır; ancak bu durum kültürlerin sosyal ilişkileri, mahremiyet ve egemenlik anlayışlarındaki farklılıklara göre değişir. Örneğin geleneksel Çin evi, etrafı kapalı bir iç avlu etrafında gelişmiştir; bu biçim mahremiyet anlayışının değil, aile kontrolünü sağlama isteğinin sonucudur (Xu, 1998:279-280). Geleneksel Çin evi dış dünyadan tamamen tecrit edildiği ve evin ortak kullanım mekanı olduğu için yarı-genel mekandan daha çok özel mekan

niteliğindedir. Sri Lanka geleneksel evinde evin önündeki veranda misafirlerin ağırlandığı yerken, genel olarak kadın ve çocuklara ait arka bahçe komşu birkaç aile tarafından ortak kullanılır ve bu özelliği ile yarı-genel mekan niteliği ağır basar (Senanayake, 2002:21-22). Müslüman toplumlarda kan bağına dayalı gruplaşma ve katı mahremiyet anlayışı nedeniyle ev ve avlular dış dünyadan tamamen tecrit edilmiş, bununla ilgili olarak çıkmaz sokaklar gelişmiştir; ailenin ve/veya aile grubunun ortak kullandığı mekanlar yabancılara tamamen kapalı olduğu için burası özel mekan niteliğindedir (Can, 1995:114-115). Batı toplumlarında avlu mülkiyet bakımından ailenin özel mekanı olmakla birlikte, fiziki engellerle dış dünyadan tamamen tecrit edilmediği, genel mekan olan sokak ile içli-dışlı olduğu için yarı-genel mekan özelliğindedir (Robinson, 2001:2.3-2.4; Roberts, 1996:69,79). Avlunun hem özel hem genel, hem bireysel hem toplumsal ve hem kültürel hem doğal yapısıyla ortaya çıkan çelişki ve ikilemelerine dikkat çeken Jurkow (2000:63), sonuçta avlunun özelden çok genel, bireysel olmaktan çok toplumsal ve doğal bir şeyden çok daha fazla kültürel bir olduğunu ileri sürer.

Girling and Helphand (1994) sığınma ve ev hayatının doyumuna ek olarak avlunun 'kimlik, statü ve ev sahibinin gururunu' ifade ettiğini söyler (Jurkow, 2000:4). Avlu, bir yandan mahalle sakinlerinin birlikteliğinin veya ortaklığının bir ölçüsünü ortaya koyarken, diğer yandan bir toplum içindeki bireysellikleri ayırır (Jurkow, 2000:4'dan Quayle and Driessen van der Lieck, 1997). Hem orada oturanları tanıtmaya ve hem de evi genel alandan ayırmaya yarar (Jurkow, 2000:4).

Geleneksel kırsal Türk evi avlu çevresinde gelişmiştir. Kan bağına dayanan gruplaşma ve aile içi ilişkilerin yoğunluğundan dolayı ailenin ortak kullanım alanıdır. Aile ve kadının mahremiyetinden dolayı dış dünyadan tecrit edilmiştir. Ancak, yabancıların eve girişlerinde ilk kullandıkları alan olmaları, bütün fiziki engellere rağmen ses ve görüntü olarak dışa açık olması nedeniyle avlu, geleneksel kırsal Türk evinin yarı-özel mekanı durumundadır.

b) Geleneksel Türk Evinde Avlunun Tümleşiklik Durumu: Ev, iç kullanım bakımından farklı mekanlara bölünür ve bu mekanlar kullanım sıklığına göre farklılaşır. Günlük hayatta çok sık kullanılan ev içi mekanları yanında, kullanımın azaldığı ve bu nedenle işlevsel bakımdan özelleşmiş mekanlar belirir. Mekan sistemi içindeki derinliği ve geçirgenliği ölçmek için geliştirilen sayısal mekan grafikleri, mekanların tümleşikliğini (mekanın ne kadar geçirgen olduğunu, yani ne kadar sıklıkla kullanıldığını) ve ayırışma derecesini (daha az kullanımı, yani kullanım bakımından homojenleşmiş mekanları) ortaya koyar; böylece ev içi mekanlarda sosyal ilişkilerin yoğunluğu sayısal olarak belirlenir

(Orhun, 1999:76; Gür, 2000:52-55). Ev mekanlarındaki tümleşiklik ve ayrışma derecesi Türkiye'nin farklı bölgelerindeki değişik ev tiplerinde farklılık gösterirse de, genel olarak geleneksel Türk evinde en tümleşik mekan sofa, en ayrışım mekan ise odadır (Orhun, 1999:78). Avlu, sofadan sonra en tümleşik mekanlardan biridir (Orhun, 1999:78). Bu, geleneksel tür evinde avlunun farklılaşmadığı, yaşama ve diğer işlevler bakımından en yoğun kullanılan mekanlardan biri olduğunu gösterir.

c) Avlunun Fonksiyonel Önemi: Evin açık mekanı olarak avluya önemli işlevler yüklenmiştir ve bu işlevler kültürlere göre değişebilir. Öncelikle ailenin özel alanını genel alandan ayırmada bir tampon bölgedir. Fiziki engellerle kapatılmış olsun veya olmasın, özel mülktür; görüntü ve ses olarak dışarıdan tamamen tecrit edilmese bile, yabancıların girişi kontrollü ve sınırlıdır.

Evin kapalı mekanlarında sürdürülmesi mümkün olmayan ya da açık mekan gerektiren bazı günlük işlerin gerçekleştirildiği alandır. Geleneksel veya modern toplumlara göre değişmekle birlikte avlu, gün içinde kısa süreli yorgunluk atılan ve dinlenen bir *rekreasyon* alanı; çocukların yabancılarla temasa geçmeden, kontrol altında eğlendikleri bir *oyun (çocuk rekreasyonu)* alanı; caddede olan bitenin gözlemlendiği bir *seyir* alanı; komşularla kısa süreli ve ayaküstü görüşülen bir *sosyal etkileşim* alanı; çamaşır ve/veya kışık yiyecekler için *kurutma* alanı; rekreasyonel amaçlı ve/veya yiyecek ihtiyacını karşılamak üzere sebze ve meyve yetiştirilen ve/veya hayvan yetiştirilen/korunan bir tarımsal *üretim* alanıdır (Reis, 2003:40.13; Jurkow, 2000:3-7). Geleneksel kırsal Türk evi avlusu işlevsel bakımdan önemlidir ve evi tamamlar. Geleneksel Türk ailesi genel olarak açık mekanı tercih ettiği için mümkün olduğunca içeri girmez; günün büyük bölümünü avluda geçirdiği için komşularıyla daha sık iletişim kurma şansına sahiptir ve kısa süreli misafirler avluda ağırlanır; yemek avludaki açık ocakta veya fırında pişirilir; çamaşır avludaki kuyunun başında yıkanır ve kurutulur; kışık yiyecekler avluda hazırlanır ve kurutulur; kışık odun avluda hazırlanır ve depolanır; avlunun bir kenarındaki bahçede mevsimlik sebze yetiştirilir; meyve ağaçları bir yandan yiyecek ihtiyacını karşılarken diğer yandan estetik bir peyzaj sunar; hayvanlar bahçenin bir kenarındaki avluda korunur ve beslenir.

4. Ev Şekli ve Avlunun Kültürel Anlamı

Evin şekli bir dizi doğal, kültürel ve sosyal belirleyicilerin bileşik sonucudur (Gür, 2000:50-52). Ancak fiziki faktörlerin evin biçimi üzerindeki etkisi, çevrenin insana sunduğu sayısız seçenekler ölçüsündedir; insan, kültürün rehberliğinde bu seçenekler içinden seçim yaparak evi biçimlendirir (Rapoport, 1969:46-47). Ev sadece bir yapı veya sığınak değil, insanın değişik amaçlarla biçimlendirdiği bir kurumdur; hayat tarzına uygun

olarak yarattığı ideal çevredir. Evi fiziki koşullar şekillendirmez; sadece sınırlandırır. Fiziki çevrenin sınırlamalarına karşı belki insanın seçenekleri azalabilir. Ancak, bütün sınırlamalara rağmen insan dünya görüşüne, ideolojisine ve hayat tarzına en uygun ideal çevreyi yaratmaya çalışır ve bu dinamikler her kültürde farklı işlediği için farklı ev şekilleri ortaya çıkar. Dolayısıyla ev ve yerleşmeleri daha iyi anlamak ve izah etmek için, eve farklı dünya görüşü ve hayat tarzlarının ideal çevre ifadeleri olarak bakmak gerekir (Rapoport, 1969:49).

“Bütün evlerin iç düzeni kültür ve geleneği, teknoloji ve zenginliği, inanç ve davranışları yansıtır” (Roberts, 1996:68). Evin biçimlenmesinde en etkili faktörlerden biri, onu yapan kültürel grubun kozmogonisi (kozmetik imajı) ve dünya görüşüdür. Bu yolla kültürler farklı şekillerde algıladıkları evreni ve dünyayı mikrokozmos biçiminde yeniden inşa ederler, ev ve yerleşme düzenleri ile evreni taklit ederler (Rapoport, 1969:50-51). İlkel ve sanayi-öncesi toplumlarda en açık biçimde görülen bu etki, modern toplumlarda oldukça sivilleşmiş veya ortadan kalkmış olmakla birlikte geçmişin geleneksel kültürüne götüren bazı izlere rastlanabilir. Örneğin geleneksel Çin’in tek girişli kapalı-avlulu evi ve geleneksel Kore evi tamamen feng-shui sistemine göre dizayn edilmiştir (Xu, 1998:271-282; Hong and et al., 2001:126-127).

Öncelikle “sığınma” ve “yuva” fikri temel ihtiyaç olarak kabul edildiğinde, evin şekli kültür grupları tarafından bu kavramlara getirilen farklı yorumları yansıtır (Rapoport, 1969:61). Göçebe Türk kültüründe çadıra verilen ad “yurt”tur; yurt yaşanan yerdir, vatanıdır. Dünya görüşü ve hayat tarzı bağlamında doğa ile bütünleşildiği ve içselleştirildiği için bütün bozkırlar vatanıdır.

Geleneksel kırsal Türk evinin mekan tasarımı Türk kozmogonisi ve dünya görüşü bağlamında yorumlanabilir. Mekansal düzen bakımından geleneksel Türk evi, *oda* ve *sofa* olmak üzere iki temel birimden oluşur (Eldem, 1955:14). Göçebe Türk kültüründe çadır önündeki açık alandan kültürel adaptasyon sonucu yerleşik kültürde önce ev (*oda*) önünde günlük hayatın sürdürüldüğü açık veya kapalı avlu, daha sonra *sofa* gelişmiştir (Köse, 2005:181). Her ne kadar işlev, anlam ve mekansal olarak ayrılmış birimler olmakla birlikte, ortak özellik olarak *sofa* ve avlu geleneksel Türk evinin dış açık mekanıdır. İç ve dış dünya arasında geçiş mekanı olan *sofa*, gelişim aşaması olarak kendisinden önce gelen ve daha geniş açık mekan olan avlu içinde değerlendirilebilir.

Avlunun Türk kozmogonisinde ve dünya görüşündeki anlamı nasıl izah edilebilir? “Türkler alemi birbirinin zıddı olan, fakat birbirini tamamlayan iki prensip ile izah ediyorlardı. Bunlar da ‘Gök Tanrı’ ve ‘Asra yer’ idi” (Ülken, 1982:29). Türk kültüründe

dünyayı “Yer” ve “Gök” şeklinde ikiye ayırma ve algılama, göçebe yaşama mekanında çadır-çadır önü düalitesi, yerleşik düzende ise oda-avlu ve/veya oda-sofa düalitesi şeklinde ortaya çıkmıştır (Küçükerman, 1991:87).

Türkler, Kutup yıldızını göğün direği (axis mundi) olarak görmüşler ve *demir kazık* diye adlandırdıkları Kutup yıldızını gök ile yeryüzünü birleştiren bir kapı olarak kutlulaştırmışlardır (Eliade, 1991:17, Ögel, 1995:170). Çadır önündeki kutlu demir kazık sembolününün yerini yerleşik kültürde avlu içindeki *demir ağaç* (*dünya ağacı/hayat ağacı/evren ağacı/kozmetik ağaç/ulu ağaç*) almıştır (Ögel, 1995:183, 480-481; Radloff, 1999:302-304; Ergun, 2004:187-194).

Türklerin algılamasına göre Dünya durağan değil, hareketlidir; hareket hayat tarzını biçimlendiren temel faktör olmuştur (Ögel, 1995:248). Geniş ölçekte göçebelik biçiminde ortaya çıkan mevsimlere göre farklı yerlere gitme olgusu, dar ölçekte yaşama mekanına da uygulanmıştır. “Benzer çevreyi arama kaygısı ile ev içinde göçe dayalı çözümler” getirilmiş (Küçükerman, 1991:87-91), *oda* (ev) kışın ve geceleri kalınan yer iken *avlu* (ve sofa) yazın ve gündüzleri yaşanan mekan olarak biçimlendirilmiştir (Kazmaoğlu ve Tanyeli, 1979:29-41; Ögel, 1991:67-68).

Türlere göre “Yer” ile “Gök” bölünmez bir bütün oluşturur (Ülken, 1982:52-53; Ögel, 1995:146-148); kendilerini evrenin bir parçası olarak görürler ve dünya ile barışık yaşamayı öngörürler (Ülken, 1982:52). Buna göre *organik* doğa görüşüne (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:21) sahip olan Türkler, dünyaya *açık* yaşarlar (Eliade, 1991:150). Bu dünya görüşü dar ölçekte yaşama mekanına da uygulanmış; günlük hayatın büyük bölümü burada geçirilerek doğa ile iç içe yaşama arzusu yerleşik kültürde avlu ile anlamlandırılmıştır.

5. Ev ve Avlunun Şekillenmesinde Etkili Olan Kültürel Faktörler

Kozmogoni ve dünya görüşü evin biçimlenmesinde genel anlamda belirleyici olsa da, bu biçimlendirici etkiyi her zaman somut olarak görmek mümkün olmayabilir; bu nedenle ev şeklini biçimlendiren faktörleri daha özel ve somut olarak ele almak gerekir. Rapoport (1969:60-69) bu belirleyicileri *sosyo-kültürel faktörler*, Gür (2000: 52-55) geri bakış olarak *doğal, sosyal ve kültürel belirleyiciler*; psiko-sosyal ve kültürel ağırlıklı ileri bakış olarak *kültürel, sosyal ve bireysel belirleyiciler* olarak ayırmıştır. Bu çalışmaya temel olarak öncelikle yapılması gereken şey geleneksel Türk evini biçimlendiren, temel birimlerden biri olan avluyu ortaya çıkaran ve biçimlendiren, avluya anlam kazandıran faktörleri analiz etmektir. Kültürel coğrafya perspektifine uygun olarak geleneksel kırsal Türk evi avlusu biçimlendiren belirleyiciler kabaca *kültürel faktörler* olarak tek ana grupta

toplanmış; sosyal ve psikolojik belirleyicileri etkileyen ve biçimlendiren temel faktör kültür olduğu için ayrı bir sınıflamaya gidilmemiştir.

a) Bazı Temel İhtiyaçlar ve Avlu: Teorik olarak evin biçimlenmesinde temel ihtiyaçlar belirleyici rol oynar; ancak kültürlerin bu temel ihtiyaçları tanımlama ve tepki verme biçimleri farklıdır (Rapoport, 1969:61). Çünkü temel ihtiyaçlar kavramı değer yargıları, bu yüzden seçim ve hatta yararlılık anlayışı ile ilgidir (Rapoport, 1969:60).

Türk kültüründe temel ihtiyaç olarak **temiz hava** evin biçimlenmesinde etkilidir. Bu anlayış dünya görüşü ve din ile de beslenir ve desteklenir. Nitekim tuvalet kokusu benimsenmediği için tuvalet geleneksel Türk evinde iç mekanda değil, dış mekanda, yani avludadır. Hatta avlunun eve en uzak ve gözden ırak köşesindedir. Yine kötü kokusundan dolayı hayvan barınakları evin mümkün oldukça uzağında, çoğu zaman avlunun uzak bir köşesindedir. Buna karşılık bazı kültürlerde hijyen önemli olmayabilir. Nitekim İskandinavya’da “giriş kapısından, çeşme ve gübre yığınının bulunduğu taş döşeli avluya girilir” ve ahır, samanlık, hela, atölye gibi eklentiler avluyu çevreleyerek kapatır (Roberts, 1996:79). Avlu, evin içine göre daha **aydınlık** ve havadar olması nedeniyle iyi havalarda günün büyük bölümünün geçirildiği mekandır. Temel ihtiyaç olarak **yemek pişirme ve yeme** işlevi göçebe kültürden beri geleneksel olarak evin dışındadır. Yerleşik kültürdeki çevresel adaptasyonlara bağlı olarak bir çok farklı çözümler yaratılmış ve günümüzde bu temel ihtiyaç çoğunlukla evin içine taşınmışsa da, geleneksel kırsal Türk evinde yemek pişirme ve bazen yemek yeme işlevi için avlu tercih edilir. Bu tercih, geleneksel dünya görüşü ve hayat tarzının bir devamı olarak doğa ile bütünleşme ve dışa açıklık ile ilgili olmalıdır. Türkiye’nin bir çok geleneksel köy evinde fırın, aşhane (aşana) veya tandır evden ayrıdır; avlu içinde ayrı bir birimdir. Çoğu zaman avlu ile oda arasındaki geçiş mekanı olan sofanın bir köşesine kurulan duvar ocağı yemek pişirme yeridir. Bazen ayrı bir birim olarak düzenlenmiştir. İyi havalarda sofa (ve/veya avlu) yemek yeme yeridir. Bu düzenleme ile ayrıca evin içi dumandan ve kokudan korunmuştur. **Depolama** ihtiyacı da avluda karşılanır. Yiyecek çuvalları bazen sofanın bir kenarında yığılarak saklanırken, bazen avlunun bir köşesinde inşa edilen ayrı bir birimde depolanır. Temel ihtiyaç olarak **dinlenme**, oturma ve uyuma biçimi de evi şekillendirir. Dünya görüşü ve hayat tarzı ile ilişkili olarak doğa ile barışık ve bütünleşmiş olan geleneksel Türk kültüründe oda (ev) özel alan işlevini üstlenirken, avlu ailenin ortak alanıdır; mahremiyet yorumu ile ilgili olarak uyuma ihtiyacı çoğunlukla odada karşılanırken, aile bireylerinin tercihen dinlenme ve oturma mekanı avludur. Avlu içinde bu ihtiyacı karşılamaya yönelik ayrılmış ve düzenlenmiş bu mekan, ilkel aşamada “ulu ağaç” altı, daha sonraki aşamalarda ise (açık veya kapalı) sofadır (Köse, 2005:181).

Geleneksel kırsal Türk evinin iç kullanımı ve düzeninde göz ardı edilmemesi gereken etkenlerden birisi de “**uygunluk**” (ya da kullanım pratikliği) olabilir. Mekanlara bazı kültürel değerler yüklenerek kullanım uygunluğu desteklenebilir (Roberts, 1996:68). Nitekim geleneksel Türk evinin yaşama yeri tek kattır, çok katlı evlerde üst kattır (Eldem, 1955:12-14; Küçükerman, 1991:51). Göçebe kültüründen beri yaşama yeri doğa ile iç içedir ve bütünleşmiştir; evin en açık, ferah ve rahat yeri yaşama mekanı olarak seçilmiştir; ev içindeki uzak, karanlık, rutubetli ve havasız mekanlar, az sıklıkla kullanılan birimlere ya da kötü olarak algılandığı için göz önünde olması istenmeyen tuvalet ve ahır gibi kullanılışlara ayrılmıştır (Küçükerman, 1991:55). Bu bakımdan avlu geleneksel Türk evinde günlük yaşam için en uygun yerlerden birisidir. Belki bunda kültürel mirasın da katkısı vardır. Ayrıca, geleneksel göçebe kültüründen kalan “yer değiştirme” ve “değişkenlik” (aynı ortamın gün içinde farklı amaçlarla kullanımı) geleneği; bunun biçimsel sonuçları olan toprağa serilen dokumalar, minderler, katlanabilen alçak masalar, toplanabilen yataklar gibi portatif ev eşyaları, avlunun yaşama mekanı olarak kullanılmasındaki uygunluğunu desteklemiştir (Küçükerman, 1991:80-81).

Geleneksel kırsal Türk evinde avlu, esas olarak **savunma** ihtiyacına yönelik olmasa da, bu temel ihtiyacı karşılamaya yardımcı olan aktördür. Avlunun etrafı çitlerle kapatılın ya da kapatılmasın, avlu ile ailenin özel mekanı genel mekandan ayrıldığı için yabancıların girişi sınırlanmış, bu şekilde evin savunmasında tampon bölge oluşturulmuştur. Küçük yerleşmelerde yabancı olmadığı ve toplumsal ilişkilerin sıklığı kan bağı ile desteklendiği için avlunun ev savunmasındaki önemi azalır; çoğu zaman avlunun etrafı fiziki engellerle kapatılmaz ve kapı her zaman açıktır. Benzer şekilde geleneksel Çin evinde kapı sadece girişi durduran sembollerdir (Xu, 1998:280). Ailenin kontrolündeki avluya yabancıların girişi izne tabi olduğu için korunması ve savunulması kolaydır; bundan dolayı geleneksel kırsal Türk evinde hayvanlar ve tahıllar avlu içinde saklanır. Kırsal yerleşmenin büyümesi ve kalabalıklaşması ile **ötekiler** (yabancılar) ortaya çıktığı veya arttığı için savunma önemini artırır; aileyi, mülkü ve yiyecekleri korumak için girişi zorlaştıran fiziki engeller ortaya çıkar. Duvarlar yükselir, kapılar kilitlidir ve kapalı tutulur, pencereler küçülür ve daha yükseğe çıkar, giriş tek kapıdan sağlanır.

Avlu, insanın belki en temel ihtiyacı olan yiyeceklerin **üretim** alanıdır. Her ne kadar geleneksel kırsal Türk kültüründe ev ile ekonomik faaliyet alanları birbirinden ayrılmışsa da, özel durumundan dolayı yaşama mekanına yakın olması gereken bazı ürünler avluda yetiştirilir. Sebze ve meyve tarımı yoğun emek, sulama ve koruma gerektirdiği için çoğunlukla avlunun bir kenarında sürdürülür (Nevter and Beser, 2003:6; Tunçdilek, 1967:78-90; Atlas ve diğerleri, 2006:74). Aynı nedenlerle beslenen hayvanlarda da avluda

saklanır. Hayvancılık ekonomisinin hakim olduğu durumlarda avlu bir hayvan barınağına dönüşür ((Yürüdü, 2006:259). Nitekim Afrika'nın etrafı çitlerle kapatılmış geleneksel kral yerleşmeleri bu özelliktedir (Roberts, 1996:73). Geleneksel kırsal Türk evinde avlu, bazı temel ihtiyaçların karşılanması bakımından işlevseldir, hayat tarzı ile bütünleşmiştir ve dolayısıyla kaçınılmaz görünür.

b) Aile Yapısı ve Avlu: Sosyal bir kurum olarak ailenin yapısı ve düzeni, akrabalık ilişkileri ve sosyal organizasyon evi şekillendiren önemli faktörlerden bir diğeridir. Geleneksel Türk ailesi tipik olarak "ataerkil" ve "geniş/büyük aile" özelliği gösterir (Merter, 1990:8-10). Ancak, göçebe dönemden günümüze kadar esas olan "çekirdek aile"dir ve her bir ev (oda/hane) çekirdek aileye özeldir. Aile baba soyuna dayanır ve çekirdek aileler kan bağına dayalı gruplanmalar gösterir. Ayrıca, geleneksel olarak doğurganlık oranı yüksek olduğu için çocuk sayısı da fazladır ve oğul sayısı bazen 5-6 kişinin üzerine çıkar. Bunun ev düzenine yansımaları geleneksel olarak şöyle olur: Göçebe çadırı düzeninde olduğu gibi ana-baba ve bekar çocuklar aynı evde kalır. Evlenen her oğul için baba ocağının (ev) yanına (bitişik veya ayrı) yeni bir ev (oda/hane) açılır. Oğul sayısının fazlalığı oranında hane sayısı da artar ve babanın ölümü ile her oğul bağımsız bir ev birimi olarak ayrılır, kendi içinde yeniden büyümeye başlar. Geleneksel Türk aile yapısının geniş olmasından dolayı öncelikle ev içindeki ek birim (çekirdek aile evi/hane/oda) sayısı fazladır. Mahremiyet anlayışı nedeniyle her bir oda/hane ailenin özel alanıdır. Ancak aile içi ilişkiler sıkıdır, işler birlikte yapılır veya paylaşılır, birlikte oturulur, birlikte yemek hazırlanır ve yenir, birlikte oturulur. Bütün aile bireylerinin bir araya geldiği yer teorik olarak baba evidir. Ancak baba evi de sonuç itibarıyla bir göz odadır; kötü hava koşullarında zorunlu olarak burada toplanılmakla birlikte daha geniş ve ferah bir toplanma yerine ihtiyaç vardır ve burası da avludur ya da avludan türemiş olan sofadır. Avlu, ailenin bir araya geldiği, ortak kullandığı ve günlük işlerini yürüttüğü genel alandır. Bu durumda avlu geleneksel kırsal Türk ailesi için işlevseldir; bunun da ötesinde anlam yüküdür ve kaçınılmazdır.

c) Din ve Avlu: Din, geleneksel Türk kültüründe öncelikle mahremiyet anlayışı yoluyla ev şeklini ve avluyu etkilemiştir. İslam inancında aile ve kadına atfedilen kutsallık, ailenin ve kadının korunması ve saklanması biçiminde evi şekillendirmiştir. Geleneksel kırsal Türk evinde ailenin ve kadının korunması bakımından avlu son derece işlevseldir. Dünya görüşü ve hayat tarzı bakımından doğa ile barışık yaşayan geleneksel kırsal Türk toplumunda ev ile özdeşleşmiş kadın, bu şekilde hem doğadan tamamen tecrit edilmemiş, he de ailenin özel mekanı içinde tutularak, bazen fiziki engellerle sınırlandırılarak dış dünyadan korunmuştur.

d) Kadının Statüsü ve Mahremiyet Anlayışı Bağlamında Avlu: Kadının aile ve toplum içindeki yeri ve konumunun ev şeklini belirler. Kadının statüsü kültürle göre değişir ve çoğu zaman bunu belirleyen temel faktör dindir. Yerleşim alanının cinslere göre ayırımına daha genel bakıldığında, gelişmiş toplumlarda ev mekanın kadın ile, kamu mekanın ise erkekle özdeşleştiği görülür (Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:355). Genelde kadınların mekanı olarak görülen ev, kültürün kadına verdiği önem ve konuma farklı biçimler alır. Batı Afrika'nın geleneksel kapalı-avlulu bileşik evinin (compound) şekillenmesinde temel belirleyicilerden biri de "poligami" ve kadının statüsüdür: erkeğin gerçek evi yoktur; çitle kapatılmış avlu içinde her bir kadının kendisine ait bir kulübesi vardır ve erkek bu evlerde ziyaretçidir; iç avlu ailenin ortak kullanım alanıdır (Rapoport, 1969:56,65; Roberts, 1996:71). Batı Afrika'da Yoruba'ların kapalı avlulu bileşik evinin (compound) tek girişi vardır ve kerpiç duvar ile ev arasındaki bölüm veranda olarak kullanılır (Rapoport, 1969:68). İslam dünyasında ev içinde kadın ve erkeklerin egemen olduğu alanlar oldukça kesin olarak ayrılmıştır; haremlik kadınların, selamlık erkeklerin alanıdır; giriş bölümünde yer alan avlu erkek alanı olarak görülse de, erkeklerin dışarıda bulunduğu gündüz saatlerinde kadınların alanı durumuna geçer (Can, 1985:114-115; Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:363'dan Spain, 1992). Akdeniz havzasında yaygın ev tiplerinden biri olan iç-avlulu ev, mahremiyet anlayışı ile ilgili olarak kadını dış dünyadan tecrit etme güdüsünden kaynaklanır (Rapoport, 1969:65). Hindistan'da, mahremiyet anlayışı ile ilgili olarak evler yüksek duvarlarla dışarıdan tecrit edilmiştir (Rapoport, 1969:67). Geleneksel Japonların kadın ve erkek ilişkilerindeki sınırlamalar çok belirsizdir; ev içindeki her birim ortaklaşa kullanılır; kadın, erkek ve misafirler birlikte kalınır ve mutfak, kadın alanı olarak belirlenebilecek nadir alanlardan biridir (Rapoport, 1969:65,68; Roberts,1996:85). Binalarla çevrilmiş iç avluya sahip geleneksel Çin evi, bu özelliği ile dışarıdan tamamen tecrit edilmiştir; ancak bu kapalı-avlu sistemi, geleneksel Çin'in geniş aile yapısı içinde mahremiyeti ve ev içinde kadına özel alanı belirlemeye yönelik değil, aile içi kontrolü sağlamaya yöneliktir (Xu, 1998:279-280).

Diğer kültürel faktörler yanında kadının statüsü ve mahremiyet anlayışı geleneksel kırsal Türk evinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır (Küçükerman, 1991:51). Ev bütün ailenin yaşama alanıdır; ancak evi geçindirmekle yükümlü olan erkek zamanının büyük bölümünü ev dışında geçirdiği, buna karşılık kamusal alanda kadının neredeyse hiç görülmediği geleneksel Türk kültüründe kadın ev ile sınırlanmıştır ve genel olarak kadının alanıdır. Geleneksel Türk kültüründe kadın mahrem ve namus ile sembolleştirilmiştir; sakınılması ve korunması gerekir. Bu yüzden, ailenin özel yaşama alanı olarak ev mekanı mümkün olduğunca geniş tutulmuş ve/veya sınırlar fiziki engellerle tahkim edilmiştir;

böylece hem daha ferah bir yaşama mekanı sağlanmış, hem de bu özel mekan gözden uzak tutularak korunmuştur.

Genel olarak dış dünyadan izole edilmiş evin iç düzeni içerisinde avlunun kadın için ayrı bir önemi vardır. Her ne kadar avlu dış dünyadan (genel mekan) eve (özel mekan) girişin sağlandığı ve eve gelen yabancıların ilk geçmek zorunda oldukları “yarı-özel mekan” ya da “nötr mekan” (Asatekin, 1994:79) olsa da, avlu aynı zamanda ev ile özdeşleşmiş kadının dış dünyaya ve doğaya açılan penceresidir. Aile hayatının gizliliği nedeniyle içe dönük düzenlenen avlu (Kuban, 1982:197-198), geleneksel kırsal kadının günlük işlerinin çoğunu sürdürdüğü, dinlendiği, misafir ağırladığı ve doğaya açıldığı mekandır. Kadınlara özel ev işlerinin çoğu avludadır: ekmek avludaki fırında pişirilir, yemek avlunun bir köşesindeki açık ocakta ve duvar ocağında pişirilir, çamaşır avludaki kuyu başında yıkanır, kışlık yiyecekler avluda hazırlanır, bahçenin bir köşesindeki bahçede meyve ve sebze yetiştirilir, tahıllar ile meyve ve sebzeler avluya serilir ve kurutulur. Sonuç itibariyle geleneksel kırsal Türk evinde avlu *kadın mekanı* olarak anlamlıdır ve kaçınılmazdır.

d) Sosyal İlişki Mekanı Olarak Avlu: İnsan sosyal bir varlıktır; kendi kendine yetmez; *sevgi ve paylaşma* insanın temel ihtiyacıdır ve bundan dolayı tek başına değil, topluluk halinde yaşar. Coğrafya için önemli olan toplanmanın kendisi değil, toplanmanın *nerede* ve *nasıl* gerçekleştirildiği, bunun ev peyzajı üzerinde ortaya çıkardığı sonuçtur (Rapoport, 1969:69).

Yaşama mekanı olarak ev peyzajındaki sosyal ilişkinin etkisi iki yönlü incelenebilir. Birincisi aile içi sosyal ilişki, ikincisi aileler arası sosyal ilişki. Ev genel olarak ailenin yaşama yeri olmasına karşın işlev ve kullanım bakımından oturma odası, yatak odası, mutfak, depo, ahır gibi birimlere ayrılmıştır ya da davranış biçimleri bakımından “kişisel mekan-genel mekan” arasında farklı derecelerde davranış alanlarına bölünmüştür (Gür, 2000:74-86). Dolayısıyla ev içinde aile üyelerinin belirli zamanlarda bir araya geldikleri, görüştükları, tartıştıkları ve paylaştıkları belirli bir mekana ihtiyaç vardır ve burası kültürden kültüre değişir. Burası bazen mutfak, bazen oturma odası, bazen kapı önü (veranda) ve bazen de avludur. Avlu çevresinde sıralanmış ekonomik birimler yanında evli oğulların özel mekanı olan odaların yer aldığı geleneksel kırsal Türk evinde ailenin toplanma yeri teorik olarak babanın tek odalı evidir. Ancak baba ocağı bütün aileyi barındırmada yetersizdir; kışın ve kötü havalarda zorunlu olarak kullanılır. Bunun yerine avlu, özellikle de avlunun baba ocağı önündeki (açık veya kapalı) sofa ailenin bir araya geldiği mekandır.

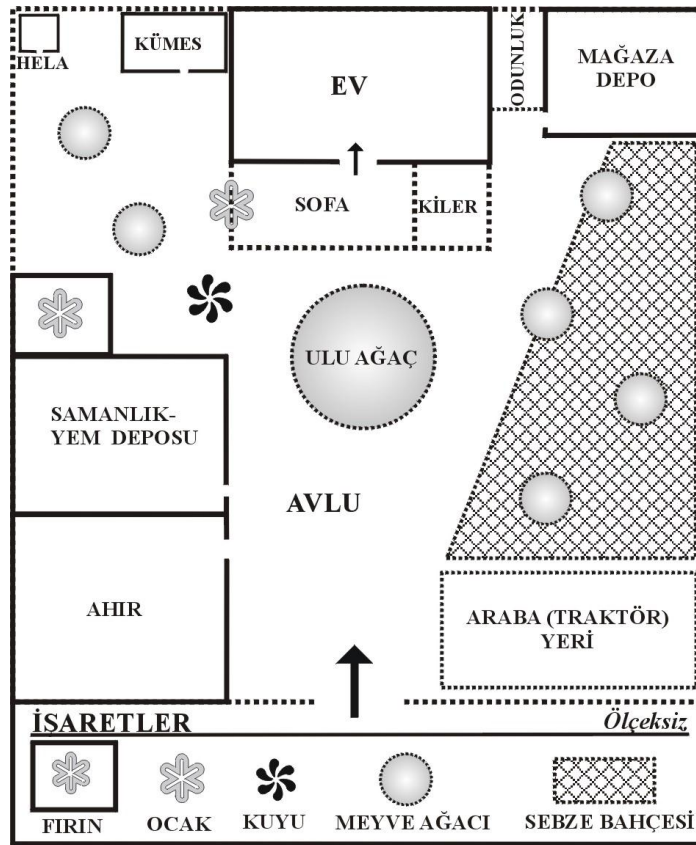
Geleneksel kırsal yerleşmelerde aileler arası sosyal ilişkinin yapısı, boyutu ve gerçekleştirildiği alan farklı olduğu için yerleşme peyzajı da farklılaşır. Ön bahçe ve/veya sundurma, Batı kültüründe insanların evlerinde işlenirlerken komşuları ile etkileştikleri yerdir ve bu bakımdan avlu mahalleyi birbirine bağlayan bir semboldür (Jurkow, 2000:15). Geleneksel Çin köyünde insanlar ana caddenin genişlediği kesim; Bantu köyünde hayvan barınakları ile avlu arasındaki mekan; Kuzey Afrika’da kadınlar için çeşme başı, erkekler için kahvehane; Minangkabau’da (Endonezya) köy çeşmesi ve cadde; Yukatan’da köy dükkanının merdiveni; Fransa’da “cafe” ve “bistro” ve İngiltere’de “pub” insanların toplanma yeridir (Papoort, 1969:69; Karkikawening, 2001:2). Geleneksel kırsal Türk köylerinde erkeklerin günlük toplanma yeri köy meydanıdır; daha özel olarak bakıldığında köy meydanında yer alan kahvehane/ler ve cami önüdür. Kadınların komşu hemcinsleriyle günlük toplanma yeri genel olarak evdir; ancak daha özel bakıldığında, kadınların günlük işleri nedeniyle zamanlarının büyük bölümünü geçirdikleri avlu, aynı zamanda misafir kabul ettikleri ve komşularıyla toplandıkları mekandır. Geleneksel kırsal Türk evinde avlu, sosyal ilişki ihtiyacının karşılandığı mekan olarak da anlam yüklüdür ve kaçınılmazdır.

6. Balıkesir Çevresindeki Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi

Dünya görüşüne ve hayat tarzına göre biçimlenen geleneksel kırsal Türk evi avlusu, kültürel, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılayacak şekilde düzenlenmiştir ve bu bakımdan işlevseldir. Ancak, günümüzde yaşanan hızlı iletişim çağında şehir merkezli popüler kültür kırsal alanlara doğru hızla yayılmakta, yayılmanın gücüne bağlı olarak geleneksel kültür bozulmakta veya tamamen yok olmaktadır. Popüler kültür istilasından geleneksel kırsal Türk kültürü ve dolayısıyla evi de etkilenmekte ve değişmektedir. Bu bölümde geleneksel kırsal Türk evinin temel birimlerinden biri olan avludaki değişimi ortaya koymak için önce geleneksel avlu peyzajı belirlenmeye, ardından Balıkesir kırsal alanından seçilen örneklerle geleneksel biçimden farklılaşma açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Kültürel yayılda mesafe önemli bir faktör olduğu için, örnekler iki kategoride ele alınmıştır: a) yakınlık ve kültürel etkileşim yoğunluğundan dolayı değişimin daha fazla yaşandığı Balıkesir ovası kırsal evleri, b) mesafenin uzak olmasından dolayı şehir ile etkileşimin ve dolayısıyla değişimin daha zayıf kaldığı Balıkesir çevresindeki dağlık-tepelik alan kırsal evleri.

Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal avlu peyzajı bazı temel işlevlere göre biçimlenmiştir. Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal evlerin önünde mutlaka bir avlu yer alır (Şekil 3). İyi havalarda, gündüzleri ve özellikle yaz mevsiminde oturma, dinlenme, yemek pişirme ve yeme ve hatta misafir kabul etme gibi sosyal aktiviteler için evin dışı

tercih edildiği için, avlunun eve giriş kısmı bu işleve göre düzenlenmiştir. Burası bazen avludaki ulu ağaç gölgesi, çoğunlukla sofadır (Fotoğraf 1). Üzeri gölgelik oluşturacak biçimde örtülüdür. En ilkelerinde etrafı açık iken (dış veya açık sofa), ileri safhalarda sofanın bazı yönleri kapatılarak sağırlandırılmış, en son safhada ise etrafı tamamen kapatılmış ve iç (veya kapalı) sofa durumuna getirilmiştir. Göçebe kültürden kalan bir miras olarak yerde oturulur; oturma yeri eşyaları mobil ve portatifdir; gerektiğinde serilir ve kullanılır; eşyalar toplandığında buranın işlevi anlaşılabilir. Günümüzde çoğunlukla tahta seki (sedir) üzerine minder konulur ve oturulur.

Şekil 3. Balıkesir'in teorik geleneksel kırsal avlu peyzajı.

Fotoğraf 1. Ada mahallesinde bir kırsal ev sofası (Hayriye Kavuk'un evi, Erdel Köyü).

Fotoğraf 2. Balıkesir ovasında bir kırsal ev sofası (Mehmet Ali Günsel'in evi, Paşaköy).

Geleneksel kırsal Türk evinin önündeki avlunun oturma işlevi, kültürel değişimin daha yavaş ve belirsiz olduğu dağ köylerinde geleneksel biçimiyle devam etmektedir; şehre yakın köylerde bu işlev sürdürülse de, popüler kültür istilasına nedeniyle oturma yerinin konumu ve kullanılan eşyalar değişmiştir. Avludaki oturma yeri evin önüne sokulmuş veya çoğunlukla ev girişinin yanındaki balkona taşınmıştır. Mobil ve portatif eşyaların yerini, masa, sandalye ve divan gibi sabit eşyalar almıştır.

Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal evlerin önündeki avlunun diğer bir fonksiyonu yemek pişirme ve yeme olduğu için, bu işleve göre düzenlenmiştir (Şekil 3). Ekmek taş fırında pişirilir (Fotoğraf 3). Ancak, tandır ekmeği veya yufka ekmeği gibi günlük pişirilmediği, genellikle bir haftalık ekmeği bir defada pişirildiği için her avluda taş fırın bulunmaz. Bazı avlularda taş fırın bulunur ve bundan komşular da yararlanır. Çoğunlukla, sokak aralarında üç-beş ailenin ortaklaşa kullandığı taş fırınlar inşa edilmiştir. Şehre yakın köylerde geleneksel taş fırınlara hala rastlanmakla birlikte, günümüzde ekmeği çoğunlukla fabrikalardan sağlandığı için, büyük ölçüde ortadan kalkmaktadır.

Fotoğraf 3. Erdel köyünde bir taş fırın (Nihat Bilir'in evi).

Balıkesir'in geleneksel kırsal evlerinde yemek çoğunlukla avluda pişirilir. Avludaki yemek pişirme yeri bazen açık ocak, bazen duvar ocağı veya bazen avlunun bir köşesine konulmuş olan kuzine sobadır (Fotoğraf 1). Zaman içerisinde avludaki yemek

pişirme yeri, kötü hava koşullarından etkilenmemek için, bazen sadece üzeri örtülerek, çoğunlukla hem üzeri ve hem de etrafı kabaca kapatılarak mutfağa dönüştürülmüştür. Burası, çoğunlukla sofanın bir kenarıdır. Yemek pişirme ve yeme yeri birbirinden ayrıdır; oturma mekanı olan ulu ağaç gölgesi veya çoğunlukla sofa, aynı zamanda yemek yeme yeridir. Şehre yakın köylerde modernleşmenin etkisiyle avlunun yemek pişirme fonksiyonu neredeyse tamamen ortadan kalkmış, yemek pişirme fonksiyonu evin iç mekanındaki mutfak birimine taşınmıştır.

Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal nüfusun temel geçim kaynağı bir köyden diğerine değişmekle birlikte, genel olarak geçim tipi ekonomi sürdürülür; dolayısıyla her çiftçi ailesi geçimini sağlamak için bir yandan buğday, arpa, nohut gibi tarla ürünleri ile çeşitli sebze ve meyveler üretirken, diğer yandan et ve süt ihtiyacını karşılamak için birkaç baş sığır ve/veya koyun/keçi besler. Hasat edilen ürünler depolanmadan önce temizlenmesi, hazırlanması, bazen yıkanması ve kurutulması gerekir ki bu iş için avlu kullanılır. Bu iş için avlunun tercih edilmesiyle hem yiyecek koruma altına alınmış olur, hem de tarla/bahçeye gidip gelmeden kaynaklanacak zaman kaybı önlenerek ürünlerin kısa sürede depolanması sağlanmış olur. Örneğin buğdayın yıkandıktan sonra kurutulması; bulgur kaynatma, kurutma ve kırılma işlemi; mısır-susam-ayçiçeği gibi ürünlerin tanelerinin ayrılması ve kurutulması; sebze ve meyvelerin kurutulması; reçel ve pekmez yapımı; salça ve peynir hazırlanması gibi işler avluda yapılır. Avlu, bir bakıma geleneksel kırsal nüfusun atölyesidir. Şehirden uzak dağ köylerinde avlular bu işlevlerini günümüzde de sürdürür. Ancak, modernleşmeden daha fazla etkilenen şehre yakın köylerde ticari tarım egemen olmaya başlamıştır ve bunun sonucu olarak çoğunlukla üretilen bir veya birkaç ürün doğrudan pazara gönderilir; zaten miktar olarak çok fazla olan tek ürünün avluya sığdırılması da mümkün değildir. Bununla birlikte, geleneksel kültürden gelen alışkanlıkla şehre yakın köylerde de bulgur, salça, peynir, yufka gibi kışlık yiyecekler avluda hazırlanır.

Balıkesir'in geleneksel kırsal evleri genellikle bir veya iki odalıdır; oda(lar) çok fonksiyonludur ve işlevsel olarak ayrışmamıştır. Çok fazla yer kaplamayan veya kullanım sıklığı nedeniyle el altında olması gereken bazı ürünler veya yiyecekler odada saklanırsa da, evlerin hacmi ürünlerin tamamının depolanması için yeterli değildir. Ürünlerin depolanması için avlu kullanılır (Şekil 3). Ürünlerin depolanması için öncelikli olarak, avlu ile arasında geçiş sağlayan ve oturma-yemek yeme yeri olarak kullanılan sofadan yararlanır. Sofa, üzeri kapalı olduğu için (ki duruma göre birkaç kenarı veya bütün kenarları sağırlaştırılmıştır) avlunun açık mekanına göre daha korunaklıdır. Bu şekilde ürünler hem korunaklı bir yerde güvenlik altına alınmış, hem de gerektiğinde hemen erişime kolaylığı sağlanmıştır. En basit evlerde buğday, un, bulgur, bakla, nohut gibi kuru yiyeceklerin

konulduğu çuvallar çoğu zaman sofanın bir kenarına yığılır. Daha ileri safhada sofanın bir kenarı kapatılarak kiler durumuna dönüştürülür. Burası bütün kışlık yiyeceklerin saklandığı yerdir. Kültürel gelişme ve değişme ile birlikte ev mekanı içinde işlevsel ayrışma belirginleşmiştir; kuru tahıl ve baklagillerin konulduğu ambar, tarım araç-gereçlerinin ve sık kullanılmayan eşyaların saklandığı “mağaza” (depo), odunluk, yemlik, samanlık, mandıra gibi birimler avlunun ayrı köşelerine yerleştirilmiştir (Şekil 2 ve Fotoğraf 4). Modernleşmeden daha fazla etkilenen şehre yakın köylerde geçim tipi ekonominin yerini ticari ekonomi almaya başlamıştır; dolayısıyla üretilen ürünler doğrudan pazara sunulduğu ve ihtiyaç duyulan yiyecekler pazardan satın alındığı için avluda depolanmasına gerek duyulmaz. Bu nedenle şehre yakın köylerde avlunun depolama işlevi zayıflamış; ailenin temel geçim faaliyetine göre değişmekle birlikte avlu içindeki yemlik, samanlık, ambar gibi bazı depolar ortadan kalkmıştır.

Fotoğraf 4. Küçükbostancı köyünde bir kırsal avlu peyzajı (Mehmet Aygen’in evi). Avlu çevresinde ambar, fırın, ahır, kümes gibi eklentiler sıralanmıştır.

Balıkesir’in geleneksel kırsal ev avluları aynı zamanda tarımsal üretimin gerçekleştirildiği mekandır. Geçim tipi ekonomi çerçevesinde ihtiyaç duyulan bazı sebze ve meyveler avlunun bir kenarında oluşturulan bahçede yetiştirilir (Şekil 3). Bahçe tarımı için öncelikle avlu tercih edilir (Fotoğraf 4 ve 5). Çünkü tarlada çoğu zaman sulama suyu temin edilemeyebilir; halbuki avluda içme ve kullanma suyu temin edilen bir kuyu (veya çeşme) mutlaka vardır ve bundan sulamada da yararlanır. Yakınlık nedeniyle bahçedeki ürünler

insanların ve hayvanların verebileceği zararlardan korunmuş olur. Ayrıca yoğun emek ve bakım gerektiren bahçe ile daha fazla ilgilenilebilir; mutfakta gereken yiyecekler kolayca bahçeden temin edilebilir. Meyve ağaçları genellikle avlunun her tarafına yayılmıştır. Böylece, hem yer tasarrufu sağlanarak daha fazla sayıda ve türde meyve ağacı dikilmiş olur, hem de avluda daha geniş gölgelik alan sağlanır. Şehre yakın köylerdeki avlularda da sebze ve meyve yetiştirilir. Ancak geleneksel kırsal evlere göre avluda sebze ekilen alan çok daralmış, buna karşılık meyve ağaçları yoğunluk kazanmıştır. Böylece avlu içinde yeşil ve gölgelik alan arttırılmıştır. Ayrıca, küçük sebze bahçesinin çevresine ve/veya özellikle oturma-dinlenme mekanı olarak kullanılan sofanın önüne süs bitkileri ekilmiştir. Görüldüğü üzere şehre yakın köylerde avlu peyzajı geleneksel biçimini büyük ölçüde korumakla birlikte, sosyal, kültürel ve ekonomik değişime bağlı olarak avlu içerisinde tarımsal üretim yavaş yavaş ortadan kalkmaya, bunun yerine avlu peyzajında rekreasyonel kaygı ön plana çıkmaya başlamıştır.

Balıkesir çevresindeki geleneksel kırsal ev avlusu aynı zamanda beslenen hayvanların korunduğu mekandır. Temel ekonominin hayvancılığa dayandığı dağ köylerindeki avlular tamamen bu faaliyete göre düzenlenmiştir; hayvanları korumak için avlunun etrafı çitlerle kapatılmış, güneşli veya yağmurlu havalarda hayvanların altına sığınabilecekleri etrafı açık bir gölgelik oluşturulmuştur; hatta bu işlevinden dolayı avluya ağıl denilir. Temel geçimin tarıma dayandığı köylerde ise geçim tipi ekonomi çerçevesinde ailenin et ve süt ihtiyacını karşılamak üzere mutlaka birkaç baş koyun ve/veya sığır ile kümes hayvanları beslenir. Beslenen hayvanlar gündüzleri meralarda otlatılır, ancak geceleri avluda veya avlu çevresindeki barınaklarda tutulur. Böylece evcil hayvanların hırsızlığa ve yabani hayvanlara karşı güvenliği sağlanır, yoğun günlük işler içerisinde fazla zaman kaybetmeden hayvanların bakımı yapılır. İki katlı geleneksel kırsal evlerde (Yörük evi) ahır veya ağıl çoğu zaman birinci kattır; ancak kötü koku, böcek ve sağlık riski nedeniyle bir kırsal evde hayvan barınakları avlunun eve en uzak köşesine kaydırılmıştır; hatta bazen avlunun dışına itilerek köyün dışında/kenarında toplanmıştır (Köse, 1997:138). Modernleşmeden daha fazla etkilenen şehre yakın köylerde, ticari tarıma geçildiği için avlunun tarımsal üretim işlevi büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Artık avluda neredeyse hiç evcil hayvan beslenmez; ticari hayvan besiciliği yapan aileler bu faaliyeti çoğu aman köyün dışında/kenarında sürdürürler veya en azından ahırlar avlu içinde değildir.

Fotoğraf 5. Ada mahallesinde taş duvar ile kapatılmış avlulu bir ev peyzajı (Ahmet Bilir'in evi).

Sonuç

Teorik tartışma ve Balıkesir çevresi örneği ışığında Türkiye'nin geleneksel kırsal avlu mekanına ilişkin şu sonuçlara ulaşılabilir:

Geleneksel kırsal Türk evi avlu içinde kurulmuştur. Avlu evin ön cephesindedir; sokaktan önce avluya, sonra eve girilir. Öncelikle özel mekan (ev) ile genel mekan (sokak) arasındaki geçiş alanıdır. Yabancıların girişi sınırlı ve kontrollü olmakla birlikte dışarıdan giriş ve görüşe açık olmasından dolayı evin *yarı-özel mekân* durumundadır.

Geleneksel kırsal Türk evinde avlu, göçebe Türk kültürünün bir mirası olarak evin en önemli yaşama alanı durumundadır. *Organik doğa görüşüne* sahip geleneksel kırsal Türk toplumu *dışa açıktır*. Doğa ile iç içe yaşama arzusu ev mekânı içinde avlu ile çözümlenmiştir.

Geleneksel kırsal Türk toplumunda dayanışma ve aile içi ilişkiler sıkıdır. Geleneksel kırsal avlu, geleneksel geniş ailenin *sosyal etkileşim* alanıdır. Avlu içindeki ulu ağaç gölgesi veya sofa aile üyelerinin bir araya geldiği, oturduğu, dinlendiği, yemek hazırlayıp yediği yerdir. Avlu aynı zamanda komşularla iletişim kurulan ve hatta misafir ağırlanan yerdir.

Geleneksel kırsal avlunun biçimlenmesinde kültürel faktörler ana belirleyici olmuştur. Öncelikle geleneksel göçebe Türk kültürü mirası olarak *temiz hava, aydınlık ortam, dinlenme, yemek pişirme ve yeme* gibi temel ihtiyaçlardan bazıları avlu mekanında karşılanmıştır. Avlu aynı zamanda *depolama, tarımsal üretim ve savunma* işlevi açısından da geleneksel kırsal Türk toplumu için anlamlıdır ve vazgeçilmezdir.

Geleneksel Türk kültüründe ev kadın ile özdeşiktir. Geleneksel kırsal avlu bütün ailenin birlikte kullandığı ve yaşadığı mekan olmakla birlikte, daha çok kadının kullandığı ve yaşadığı, günlük işlerini yürüttüğü yaşama alanıdır. Kadının toplum içindeki statüsü ve namus anlayışından dolayı avlu mahremiyet sağlayacak biçimde düzenlenmiştir. Geleneksel kırsal avlu *kadın mekanı* özelliği taşır.

Dünya görüşü ve hayat tarzına göre biçimlenen geleneksel kırsal Türk evi avlusu, günümüzde yaşanan küreselleşme ve popüler kültür istilası sürecinde hızla değişmeye ve bozulmaya başlamıştır. Popüler kültürün çıkış merkezi olan şehirlere yakın ve şehir ile ilişkilerin yoğun olduğu kırsal alanlarda değişim daha hızlı ve bozucu iken, şehir ile ilişkilerin daha zayıf olduğu uzak kırsal alanlarda geleneksel avlu düzeni daha iyi korunmuştur. Balıkesir ovası ve çevredeki dağlık-tepelik alan kırsal yerleşmeleri örneğinde geleneksel avlu peyzajında belirlenen değişim ve farklılıklar şunlardır:

Kalabalıklaşma nedeniyle mahremiyet anlayışı değişmiş, *içe dönük*leşmeden dolayı avlu mekanı dışa kapatılmış ve tecrit edilmiştir. Avlunun oturma amaçlı kullanımı azalmış, *oturma yerinin* konumu değişerek evin önündeki sofaya veya balkona kaymıştır. Geleneksel avluda kullanılan portatif oturma araçlarının yerini fabrikasyon sabit eşyalar almıştır.

Geleneksel kırsal kültürde avlunun en önemli işlevlerinden birisi *yemek pişirme ve yeme* yeri olmasına karşılık, şehre yakın kırsal alanlarda bu işlev evin mutfak birimine kaymıştır.

Modernleşme ile birlikte şehre yakın kırsal alanlarda geçim tipi tarımdan ticari tarıma geçilmiş ve gelir düzeyi artmıştır. Geleneksel kırsal avlu, mesafe ve koruma avantajından dolayı çeşitli sebze ve meyvelerin üretildiği, hayvanların korunduğu, ürünlerin depolandığı mekan iken, pazar ekonomisinden etkilenen şehre yakın kırsal yerleşmelerde avlunun *tarımsal üretim ve depolama* işlevi büyük ölçüde ortadan kalkmış, bunun yerine *rekreasyon* kaygısı ön plana çıkmıştır.

Kaynakça:

- Altaş, N ve Diğerleri, 2006, *Domaniç'te Kır Meskenleri*. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı: 16, Erzurum, s.63-88.
- Arı, Y., 2005, *Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı*. Doğu Coğrafya Dergisi, Haziran 2005, Sayı: 13, Erzurum, s. 311-339'den Lewis, Pierce F., 1979, *Axioms for Reading the Landscape, The Interpretation of Ordinary Landscapes: Geographical Essays*. Oxford University Press, New York, Oxford.
- Asatekin, G., 1994, *Anadolu'daki Geleneksel Konut Mimarisinin Biçimlenmesinde Aile-Konut Karşılıklı İlişkilerinin Rolü*. Kent Planlama, Politik, Sanat. Tarık Okyay Anısına Yazılar, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara. s.65-87.
- Can, Y., 1995, *İslam Şehirlerinin Fizikî Yapısı*. Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 169, Ankara.
- Doğanay, H., 1989, *Ordu'da Bazı Oba-Yayla Yerleşmeleri ve Yaylacılık*. Coğrafya Makaleleri. Atatürk Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Yay. No: 55, Erzurum, s.304-325.
- Doğanay, H., 1997, *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. MEB Yay.: 2982, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 877, Eğitim Serisi: 10, İstanbul.
- Eldem, S. H., 1955, *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yay., İstanbul.
- Eliade,....
- Gruber, P. and Herbig, U., 2006, *Research of Environmental Adaptation of Traditional Building Constructions and Techniques in Nias*. www.iva-icra.org/bilder/download/nias_turin_finalklein.pdf, 27.03.2006.
- Gümüštepe, F.,1994, *Konya Ovası'nda Geçici Kır Yerleşmeleri ve Yayla Yaşamı*. Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 29, İstanbul, s.243-256
- Günay, R., 1981, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Oluşumu*. Kültür Bakanlığı Yay.:456, Kültür Eserleri Dizisi: 8, Ankara.
- Heikkilä, J., 2006, *Learning from the past-designing timber multi-story apartment buildings on the basis of the timber construction heritage*. Department of Architecture, University of Oulu. <http://timber.ce.wsu.edu/Resources/papers/P32.pdf>, 26.03.2006.
- Hong, Hyung-Ock and et al, 2001, *A Study of the Ecological Perspectives in Traditional Korean Homes*. Journal of Korean Home Economics Association English Edition: Vol 2, No. 1, December 2001. www.khea.or.kr/InternationalJournal/2001/8.PDF, 20.02.2006.

- Işık, Ş., 1992, *Ezine-Bayramiç Çevresinde Kır Meskenleri*. Ege coğrafya Dergisi, Sayı: 6, İzmir, s.101-117
- İlkin, F. and et al, 2004, *Sustainability of Traditional Housing Environment for the New Millenium: Kormakiti Village-Cyprus*. Paper to be Presented at the ENHR Conference July 2nd-6th 2004, University of Cambridge, Cambridge. www.enhr2004.org/files/papers/Ilkin.%20F.%20et%20al.pdf, 27.03.2006
- Jordan-Bychkov and Domosh, 2003'dan Spain, Daphne. 1992, *Gendered Spaces*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Jordan-Bychkov, T. G. and Domosh, M., 2003, *The Human Mosaic, A Thematic Introduction to Cultural Geography*. Ninth Edition, W.H.Freeman and Company, New York.
- Jurkow, G., 2000, *Rediscovering and Recovering the Front Yard: A Study of Garden Yard Meaning and Owner Attitudes*. A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the degree of Master of Landscape Architecture, National Library of Canada, Ottawa, www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp01/MQ53164.pdf, 24.03.2006.
- Jurkow, Gillian, 2000, *Rediscovering and Recovering the Front Yard: A Study of Garden Yard Meaning and Owner Attitudes'dan*, Quayle. M. and TC. Driessen van der Lieck. 1997. *Growing community A case for hybrid landscapes. Lumhcupr uttd Urbatr Planning*. Vol. 39 pp. 99- 107.
- Jurkow, Gillian, 2000, *Rediscovering and Recovering the Front Yard: A Study of Garden Yard Meaning and Owner Attitudes'dan* Girling, C. L. and K. I. Helphand. 1994. *Yard. Street. Park: The Design of Suburban Open Space*. Wiley, New York, N.Y.
- Kafesçioğlu, R., 1955. *Kuzeybatı Anadolu'da Ahşap Ev Yapıları*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Doçentlik Çalışması. Pulhan Matbaası, İstanbul.
- Karkikawening, D., 2001, *Public Space Dynamic in Minangkabau Rural Area, Indonesia*. Master of Community Planning Program University of Cincinnati OH, www.asu.edu/caed/proceedings02/S-KARTI/s-karti.pdf, 19.02.2006
- Kazmaoğlu, M. ve Tanyeli, U., 1979, *Anadolu Konut Mimarisinde Bölgesel Farklılıklar*. Yapı: 33, 1979/13, İstanbul, s.29-41.
- Keković, A., 2001, *The House of Pastrovici: Universal in Traditional*. Series: Architecture and Civil Engineering Vol. 2, N° 3, p.193-208. <http://facta.junis.ni.ac.yu/facta/aace/aace2001/aace2001-03.pdf>, 12.02.2006

- Kılıçaslan, A., 1994, Trabzon-Değirmendere Havzası'nın Beşeri ve Ekonomik Coğrafya Özellikleri. Atatürk Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Köksal, A., 1971, *Mevzii Coğrafya Yönünden Kırıkkale, Keskin ve Delice*. Coğrafya Araştırmaları Dergisi, A.Ü., D.T.C.F. Coğrafya Araştırmaları Enstitüsü Yayını, Sayı: 3-4, Ankara, s.53-100.
- Köse, A., 1997, İvrindi ve Çevresinin Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniv. Yay. No: 837, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yay. No: 76, Araştırma Serisi No: 17, Erzurum.
- Köse, A., 2005, *Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri*. Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: VII, Sayı:2, Aralık 2005, Afyonkarahisar, s.165-200.
- Kuban, D., 1982, *Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler*. Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat yay. İstanbul, s. 195-209.
- Kurter, A., 1960, *Istranca Dağlarında Köy Hayatına Dair İlk Müşahedeler*. Türk Coğrafya Dergisi, Yıl:XVI, Sayı: 20, Ankara, s. 124-135.
- Küçükerman, Ö., 1991, Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- Merter, F., 1990, 1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler (Malatya Örneği). Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, İkinci Baskı, Ankara.
- Nevter, Z. and Beser, O., 2003, *Sustainability of Gren Network and Built Environment Relation: Case Study: Lefke*. SBE'03 Technology and Management for Sustainable Building CSIR, 26-30 May 2003, www.sustainablesettlement.co.za/event/SBE2003/Proceedings/Nevter_Zafer.pdf, 19.02.2006.
- Orhun, D., 1999, "*Türk Evi*" mi, *Yaşamada Tümleşik Ev mi?* Yapı: 217, 1999 Aralık, İstanbul, s. 76-82.
- Ögel, B., 1991, Türk Kültür tarihine Giriş III. Kültür Bakanlığı/638, Kültür Eserleri/46, Ankara.
- Purchase, M. L., 1997, Factors that Affect Tee Adoption of Lawn Alternative Residential Landscapes. A Thesis Presented to the Faculty of Graduate Studies of The University of Guelph, In partial fulfillment of requirements for the degree of

- Master of Landscape Architecture, National Library of Canada, Ottawa, www.collectionscanada.ca/obj/s4/f2/dsk2/ftp04/mq24498.pdf, 24.03.2006.
- Rapoport, A., 1969, *House Form and Culture*. Prentice-Hall, Inc, London.
- Reis, A., 2003, *Original and converted social housing: Spatial configurations and resident' attitudes*. Proceeding, 4th International Space Syntax Symposium London 2003, www.spacesyntax.net/symposia/SSS4/fullpapers/40Reispaper.pdf, 11.02.2006.
- Roberts, B. K., 1996, *Landscapes of Settlement, prehistory to the present*. Routledge, London and New York.
- Sarıkaya, N., 1995, *Güdül İlçesinde Yerleşme ve Konut Tipleri*. Ankara Üniv. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 4, Ankara, s. 189-210.
- Senanayake, N., 2002, *Small Dwellings and Comfort, Architecture, Energy & Environment 2002*, HDM, Lund University, Sweeden. www.lchs.lth.se/TRAINING/Postgrad/AEE/Papers/2002/21_AEE2002.pdf, 25.02.2006
- Smith, M. R., 1991, *The Front Garden: New Approaches to Landscape Design*. Houghton Mifflin Company, Boston.
- Tolun-Denker, B., 1977, *Yerleşme Coğrafyası, Kırsal Yerleşmeler*. İstanbul Üniv. Yay. No.: 2275, Coğrafya Enst. Yay. No: 93, İstanbul.
- Tunçdilek, N., 1967, *Türkiye İskan Coğrafyası, Kır İskanı (Köy-Altı İskan Şekilleri)*. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay.: 1283, Coğrafya Enst. Yay.: 49, İstanbul.
- Ülken, H. Z., 1982, *Türk Tefekkür Tarihi*. YKY, İstanbul.
- Winter, L., 1999, *Designing a Sense of Community: The Use of Neo-Traditional Design Elements in Public Housing*. Blacksburg, Virginia. <http://scholar.lib.vt.edu/theses/available/etd-042199-180313/unrestricted/ddd.pdf>, 20.02.2006
- Xu, P., 1998, *Feng-Shui Models Structured Traditional Beijing Courtyard Houses*. Journal Architectural Planning Research, 15:4 (Winter, 1998), 271-282, Locke Science Publishing, Inc., Chicago. www.japr.homestead.com/files/Xu.pdf, 25.02.2006
- Xu, Ping, 1998, *Feng-Shui Models Structured Traditional Beijing Courtyard Houses*. Journal Architectural Planning Research, 15:4 (Winter, 1998), 271-282, Locke Science Publishing, Inc., Chicago. www.japr.homestead.com/files/Xu.pdf, 25.02.2006

Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi

Yalgın, A. R., 1993, (Hazırlayan Sabahat Emir), Cenupta Türkmen Oymakları I, Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları, , Ankara

Yürüdü, E., 2006, *Yakın Mesafeli Yaylacılık Faaliyetlerine Bir Örnek: Yaylacık Dağı (Tokat)'ında Yaylacılık*. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:16, Erzurum, s.247-272.

Cogito, 1999 Yaz, Sayı:18, , “Bir Anatomi Dersi: Ev” özel sayısı, YKY, Ankara.